

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.20>

Горват Т.Ю.

аспірантка

Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0804-916X>

ЦЕРКВА У СТРУКТУРІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ – ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

За період незалежності та розбудови нашої держави спостерігається помітне відродження релігійного життя, поява нових течій, конфесій та віросповідань, будівництво нових та поетапне відновлення раніше пошкоджених культових споруд, що призначені для задоволення релігійних потреб громадян (проведення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній тощо), а, відповідно, й розширення мережі релігійних структур, що сьогодні складають значну частину вітчизняних організацій, які не провадять підприємницьку діяльність, не функціонують задля отримання прибутку та, відповідно, володіють статусом неприбуткових. Стаття присвячена дослідженню статусу церкви (у формі релігійної громади) не тільки як важливого суспільного (недержавного) інституту з особливими функціями, а, зокрема, і як повноцінного учасника у структурі вітчизняних суб'єктів господарювання, тобто набуваючи права юридичної особи.

Ключові слова: церква, релігійна організація, релігійна громада, юридична особа, суб'єкт господарювання.

Постановка проблеми. Церква, впливаючи на різноманітні сфери суспільного життя, безсумнівно, відіграє значущу роль у сучасному українському суспільстві, консолідуючи та об'єднуючи його, а також сприяючи ідеологічному, духовному, освітньому та культурному розвитку. Держава, в свою чергу, стоїть на захисті прав та законних інтересів релігійних об'єднань, а також поважає їх усталені звичаї та традиції.

Згідно з чинним вітчизняним законодавством, держава не володіє правом втручатись у діяльність релігійних організацій (відповідно й церкви), якщо такі не порушують встановлені законодавчі норми, а також не фінансують їх, не надає перевагу визначеній конфесії, не схиляє суспільство до конкретного віросповідання, не визнає жодну релігію як обов'язкову. Такий принцип відокремлення закріплений законодавчо. Однак, це не означає що церква жодним чином не може вступати у взаємодію з державою. Вона, як важливий елемент сучасного демократичного суспільства, попри виконання своїх основних функцій, що стосуються, передусім, загального добровільного об'єднання вірян за спільними релігійними інтересами, повинна функціонувати і у правовому полі, вибудовуючи міцні дипломатичні стосунки із державою, вільно захищаючи свої права та інтереси. Крім того, втручання держави необхідне задля реалізації справедливої державної політики у сфері релігії і церкви та здійснення виваженого нормативно-правового регулювання певних аспектів діяльності релігійних структур.

Економічною основою функціонування церкви як окремої одиниці у структурі вітчизняних суб'єктів господарювання є, передусім, її офіційний статус як юридичної особи. Адже церква займається не виключно релігійною діяльністю, що, безперечно, являється її ключовим та пріоритетним спрямуванням, але і господарською, ведення якої вимагає здійснення належної державної реєстрації та

внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Така реєстрація, в першу чергу, підтверджує легітимність релігійної структури та законність її діяльності, а також дозволяє вибудовувати офіційні прозорі комунікаційні підходи з іншими організаціями.

Церква як суб'єкт економічної діяльності має право вільно займатись визначеною діяльністю, реалізуючи свої права та чітко дотримуючись законодавчо встановлених норм та правил поряд з іншими суб'єктами господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки спостерігається поживлення інтересу науковців щодо досліджень в напрямку різних аспектів релігійної сфери. Такі дослідження є багатоплановими і розглядаються на зламі різних наук та їх відокремлених гілок. Зокрема, мова йде про релігійний інтерес з боку політології, історії, філософії, цивільного, канонічного та інших галузей права тощо. У даній площині відзначимо наукові доробки таких науковців як: Барабаш О.В., Качурова С.В., Титов В.Д. [3], Гончарова Н.І. [4], Кривенко Ю.В. [5], Ломака І.І. [6; 7], Новіков В.В. [8], Олексин Я.В. [9] та інші.

Однак, слід зазначити, що наукові праці, які досліджують релігійну сферу саме у фінансово-економічних аспектах є вкрай нечисленими.

Мета статті полягає у дослідженні доцільності та ключових переваг у зв'язку із набуттям церквою (як окремою структурною господарюючою одиницею) статусу юридичної особи, і, як наслідок, формування її приналежності до суб'єктів господарювання, а також у окресленні особливостей створення, здійснення процедури офіційної державної реєстрації та умов припинення діяльності такої структури як юридичної особи.

Виклад основного матеріалу. Церква, як релігійна структура, впевнено утримує одну з лідируючих позицій

серед суспільних і політичних інститутів, яким висловлюють довіру українці. Так, дослідження, проведене у липні-серпні 2021 року соціологічною службою центру Разумкова, що, серед інших важливих показників, мало на меті визначити рівень довіри громадян до соціальних інститутів, чітко демонструє, що 63,5% опитаних респондентів довіряють церкві. Аналогічно спрямоване дослідження, проведене вже у жовтні – листопаді 2020 року визначає довіру громадян до церкви на рівні 62%. Беручи до уваги результати відповідних соціологічних досліджень вищезазначеної структури за попередні періоди, бачимо подібні цифри: жовтень 2019 року – 61%; червень 2018 року – 61,1%; квітень 2017 року – 63,3%. Зазначимо, що за 2022 рік соціоцентр Разумкова таких даних не публікує, ймовірно, соціологічні дослідження зазначеного спрямування ще не проводились [11].

Тобто, можемо з упевненістю констатувати, що рівень довіри українців до церкви залишається стабільно високим впродовж років, з несуттєвим відхиленням.

Інформаційні джерела надають сповнену протиріччю інформацію щодо права та можливості церкви набувати статусу юридичної особи. Частина інформаційних даних зводиться до того, що, загалом, церква не є юридичною особою, а виключно її керівний орган. Інші джерела переконують, що церква обов'язково повинна бути зареєстрованою як юридична особа у рамках чинного законодавства. Для чіткого розуміння, що стосується приналежності церкви до структури вітчизняних суб'єктів господарювання, дуже важливо конкретно розмежувати багатозначне тлумачення дефініції «церква». Так, онлайн версія академічного тлумачного словника української мови пропонує наступні два трактування «церкви»:

– релігійна організація духівництва і віруючих, що об'єднана єдиними переконаннями у віруваннях та обрядовості;

– будівля, що призначена для проведення християнських богослужінь [10].

Кривенко Ю.В. розглядає церкву структурованим релігійним об'єднанням з відповідною системою управління та внутрішньо регламентованими відносинами, що засноване на принципах ієрархії, а також з релігійними чи світськими організаціями [5]. Група науковців Барабаш О.В., Качурова С.В., Титов В.Д. тлумачать церкву як особливий тип релігійної організації, що, на основі спільних віровчення і культу, поєднує послідов-

ників тієї чи іншої релігії [3, с. 25]. Гончарова Н.І. вважає, що церква є таким автономним централізованим інститутом, який обслуговують професійні священнослужителі, особливостями якого є суворі ієрархія та поділ на священників та прихожан [4, с. 10].

Вкрай важко надати єдино правильне, універсальне, вичерпне тлумачення «церкві», тому, консолідуючи та аналізуючи вищенаведені визначення, можемо зазначити, що церква є важливим суспільним інститутом з індивідуальною внутрішньою побудовою, ієрархічною структурою та характерними ознаками, що покликаний забезпечувати духовно-релігійні потреби суспільства та сприяти поширенню аспектів моралі та ключових цінностей.

Насправді, «церква» є ще ширшим, базовим, основоположним збірним поняттям, що систематизує та ототожнює у собі все, що стосується релігійних об'єднань. Наприклад, Українська Православна Церква поєднує цілу гілку ієрархічних структур: від митрополії до невеличкої парафії, кожна з яких, у своєму ключовому розумінні є церквою. Однак, попри переплетення низки спільних функцій, такі структури володіють докорінно різними правами та повноваженнями.

В даній роботі пропонуємо зосередити увагу саме на найнижчому шаблі у ієрархічній побудові церковних структур, якими можна вважати парафії.

Отже, очевидно, що церква, у розумінні храму, тобто будівлі, де відбуваються богослужіння та релігійні обряди статусу юридичної особи не набуває. Однак, такий статус, а, відповідно, і приналежність до вітчизняних суб'єктів господарювання надається церковній спільноті, добровільному об'єднанню вірян, що діють в межах спільного задоволення релігійних потреб та виявляють свою прихильність до одного й того самого культу, віросповідання, напряму, течії чи толку. Здебільшого, такою формою організації вірян є релігійні громади, що можуть бути утвореними з парафій – первинних форм церковних установ.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», що являється основним нормативно-правовим актом, який визначає статус та особливості діяльності вітчизняних релігійних організацій, а також регулює їх відносини з державою, трактує релігійні громади як місцеві релігійні організації віруючих громадян одного й того самого культу, віросповідання, напряму, течії або толку, що об'єдналися на добровільних засадах з метою спільного задоволення релігійних потреб [1]. Вищезгаданий закон

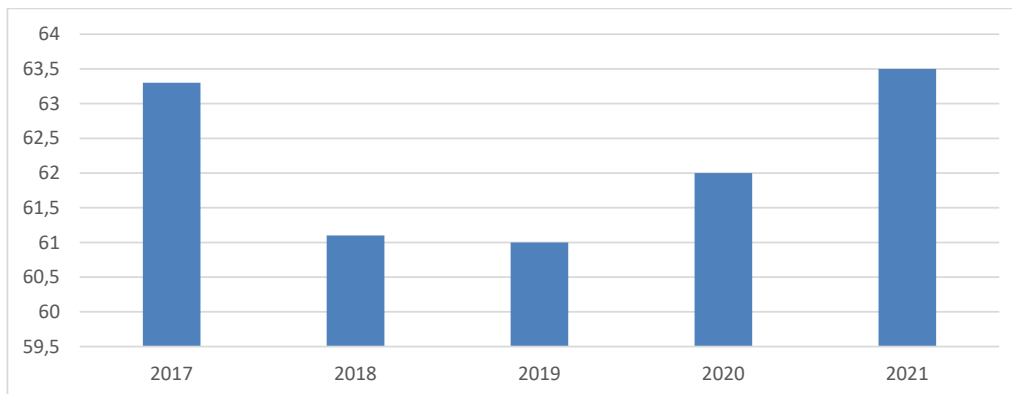

Рисунок 1 – Рівень довіри громадян до церкви (2017–2021 рр.)

Джерело: складено на основі даних джерела [11]

відносить релігійні громади до виду релігійних організацій, поряд з управліннями та центрами, монастирями, релігійними братствами, місіонерськими товариствами (місіями), духовними навчальними закладами та об'єднаннями, що складаються з вищезгаданих релігійних організацій [1].

Дослідники Барабаш О.В., Качурова С.В., Титов В.Д. називають релігійними громадами первинні релігійні організації, що поєднують віруючих та професійних служителів культу та зазначають, що такі громади можуть функціонувати як самостійно, тобто незалежно одна від одної, так і поєднуватися в розгалужені релігійні об'єднання [3, с. 25].

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» не передбачено обов'язкове повідомлення державних органів щодо створення релігійної громади. Однак, для забезпечення повноцінного регулювання діяльності таких громад, вони, без сумніву, повинні бути зареєстрованими як юридичні особи.

Вищезазначений закон зобов'язує релігійну громаду діяти на підставі статуту (положення), що покликаний регулювати її діяльність та який реєструється повнолітніми громадянами (в кількості не менше 10 чоловік), що її утворили. Членство в релігійній громаді ґрунтується на добровільних засадах. Громада приймає та виключає членів на свій розсуд відповідно до статуту (положення). Рішення щодо обрання керівника релігійної громади відбувається на загальних зборах її членів. Зазвичай такими керівниками виступають священники (настоятелі).

Законодавчо встановленим правом релігійної громади є виключно самостійний вибір щодо її підлеглості будь-яким діючим в Україні чи за її межами релігійним центрам (управлінням), а також можливість вільної зміни такої підлеглості з внесенням відповідних змін до свого статуту (положення). Релігійна громада може ініціювати зміну підлеглості, скликавши загальні збори своїх членів, на яких обираються голова та секретар зборів, виносяться відповідне питання на голосування, за результатами якого ухвалюється рішення, яке повинно бути оформленим протоколом загальних зборів та підписаним. Рішення приймається двома третинами присутніх на зборах членів релігійної громади. Прийняті зміни фіксуються у статуті (положенні) громади. Частина громади, яка не погоджується з рішенням щодо зміни підлеглості, має право утворити нову релігійну громаду з реєстрацією окремої юридичної особи [1].

Первинна державна реєстрація релігійної громади як юридичної особи, що засвідчує її участь у цивільно-правових відносинах та дозволяє розпочати відкриту господарську діяльність починається із затвердження статуту громади відповідальними державними органами на підставі відповідної заяви. Статут не повинен суперечити чинному законодавству, адже це може стати причиною відмови у його реєстрації (в подальшому зміни та доповнення до статутів релігійних організацій також підлягають державній реєстрації). Наступним етапом здійснюються кроки згідно із нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Відбувається реєстрація в органах державної реєстрацій-

ної служби та внесення необхідних відомостей про новостворену структуру до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Такими відомостями, серед інших, є ключова інформація про юридичну особу, що містить: повне та скорочене найменування, організаційно-правову форму, місцезнаходження тощо. Зазначається також основний вид економічної діяльності. Таким видом для релігійних громад є «діяльність релігійних організацій», що включає надання релігійних (в тому числі і ритуальних) послуг вірянам як у межах культових будівель так і поза ними, а також діяльність монастирів та організацій пустельників.

Таким чином, релігійна громада отримує статус юридичної особи, тобто утворює релігійне підприємство у розгалуженій структурі вітчизняних суб'єктів господарювання. У новоствореному статусі юридичної особи вона визнається платником податків, що тягне за собою необхідність постановки на облік у контролюючих органах та дотримання правил і термінів щодо обліку, звітності тощо.

Релігійні громади в Україні можуть бути ліквідовані або реорганізовані виключно з власної ініціативи парафії, відповідно до чинного законодавства або за рішенням суду, якщо їх діяльність визнана як протиправна.

Варто зазначити, що релігійні громади можуть функціонувати і без офіційної державної реєстрації. Але, зазвичай, це стосується громад більш масштабного спрямування (як у площі територіального покриття, так і в контексті значної кількості діючих учасників), які об'єднують не членів конкретної парафії, а значно ширшу спільноту, наприклад, послідовників однієї конфесії у різних територіальних вимірах.

Висновки. Таким чином, можемо підсумувати, що чинне законодавство не надає виразного визначення дефініції «церква», а інформаційні джерела демонструють різні точки зору щодо його розуміння та тлумачення. Це пов'язано з полісемією підходів до інтерпретації такого поняття. Однак, у контексті релігійної структури, що веде господарську діяльність, розуміємо релігійну організацію, звично у формі громади, що є її класифікаційним видом, адже, відповідно до чинного законодавства, що регулює створення та діяльність вітчизняних релігійних об'єднань, юридичною особою є не церква, а саме релігійна організація, яка її представляє. Така громада підлягає офіційній реєстрації для отримання статусу юридичної особи відповідно до чинного законодавства та повинна діяти на підставі затвердженого відповідною процедурою статуту (положення). Володіючи вищевказаним статусом, церква (релігійна громада) наділяється певним обсягом можливостей та прав. Такі права, передусім, закріплені у Цивільному кодексі України, Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також у статуті самої церкви (релігійної громади).

Отже, після офіційної державної реєстрації із набуттям статусу юридичної особи релігійна громада вважається повноцінним учасником у структурі вітчизняних суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
2. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/ed20151209#Text>
3. Барабаш О.В., Качурова С.В., Титов В.Д. Релігієзнавство. Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2004. 272 с.

4. Гончарова Н.І. Релігієзнавство : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2017. 116 с.
5. Кривенко Ю.В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. : спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2007. 20 с.
6. Ломака І.І. Дослідження релігії і церкви в сучасній українській політології. *Вісник Львівського університету. Серія філософ.-політолог. студії*. 2011. № 1. С. 237–243.
7. Ломака І.І. Регіональні особливості релігійних організацій в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2009. № 44. С. 354–363.
8. Новіков В.В. До питання про правовий статус і види релігійних організацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 88–97.
9. Олексин Я.В. Церква та релігійні організації як важлива складова розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2007. № 36. С. 210–218.
10. Словник української мови (СУМ-11) Академічний тлумачний словник. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>
11. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/>

References:

1. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy [On Freedom of Conscience and Religious Organizations: Law of Ukraine] (1991). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
2. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriyemtsiv ta hromadskykh formuvan: Zakon Ukrayiny [On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations: Law of Ukraine] (2003). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/ed20151209#Text>
3. Barabash O.V., Kachurova S.V., Tytov V.D. (2004) Relihiieznavstvo. Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv [Religious studies. Textbook for students of legal specialties of higher educational institutions]. Kharkiv: Pravo, 272 p.
4. Honcharova N.I. (2017) Relihiieznavstvo: navchalno-metodychnyi posibnyk [Religious studies: educational and methodological guide]. Odesa: Astroprynt, 116 p.
5. Kryvenko Yu.V. (2007) Tsyvilno-pravovyi status relihiinykh orhanizatsii v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand.: spets. 12.00.03 "tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo" [Civil-legal status of religious organizations in Ukraine: thesis abstract for obtaining a scientific degree]. Odesa, 20 p.
6. Lomaka I.I. (2011) Doslidzhennia relihii i tserkvy v suchasni ukrainskii politologii [The study of religion and the church in modern Ukrainian political science]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosof.-politolog. studii*, no. 1, pp. 237–243.
7. Lomaka I.I. (2009) Rehionalni osoblyvosti relihiinykh orhanizatsii v Ukraini [Regional features of religious organizations in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, no. 44, pp. 354–363.
8. Novikov V.V. (2012) Do pytannia pro pravovyi status i vydy relihiinykh orhanizatsii [To the question of the legal status and types of religious organizations]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnykh sprav*, no. 2, pp. 88–97.
9. Oleksyn Ya.V. (2007) Tserkva ta relihiini orhanizatsii yak vazhlyva skladova rozbudovy hromadianskoho suspilstva v nezalezhnii Ukraini [Church and religious organizations as an important component of civil society development in independent Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, no. 36, pp. 210–218.
10. Slovyk ukrainskoi movy, SUM-11 (1970–1980). Akademichnyi tлумachnyi slovyk [Academic explanatory dictionary]. Available at: <http://sum.in.ua/>
11. Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova [Ukrainian Center for Economic and Political Research named after O. Razumkov]. Available at: <https://razumkov.org.ua/>

Horvat Tetiana

West Ukrainian National University

THE CHURCH IN THE STRUCTURE OF ECONOMIC AND LEGAL ENTITIES

The article is devoted to the study of the status of the church (in the form of a religious community) as a legal entity. The church, like other religious organizations, plays an important role in modern Ukrainian society and does not engage in entrepreneurship, does not seek to make a profit. The purpose of their activities is to unite people based on common religious interests and to promote the spiritual and cultural development of society. The rights of all domestic religious organizations are specified in the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» and in the statute of the organization itself. The state does not interfere in the activities of religious organizations, does not finance them and does not influence the choice of religion. State intervention takes place only for the implementation of state policy in the field of religion and the church and regulatory and legal regulation of certain aspects of the activities of religious organizations. Social studies of recent years prove that the trust level of Ukrainians in the church remains consistently high. The purpose of the article is to determine the expediency and analyze the main advantages that the church receives if it is in the status of a legal economic entity. The relevance of this research is beyond doubt, because the church, as an important public non-governmental institution with special functions, is engaged not only in religious activities, but also in economic activities, therefore it should be recognized as an economic entity. The research methods used in the work are: analytical, systemic, structural methods, as well as methods of comparison and detailing. Based on the results of the research, the interpretations of the essence of the "church" provided by various scientists have been analyzed and the author's interpretation has been proposed. The importance of official registration of religious communities and obtaining the status of a legal entity in accordance with current legislation has been proven. The specifics of the creation, implementation of the procedure of official state registration and termination of the activity of the church (religious community) as a legal entity have been outlined.

Key words: church, religious organization, religious community, legal entity, economic entity.

JEL classification: Z12